

420-4

ՀԱՏՈՐ ԻՔ

1891

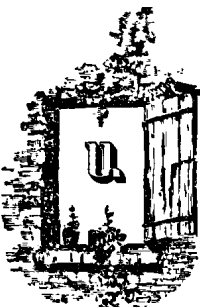
ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

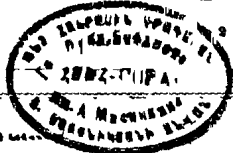
ՈՒՐ ԷՐ ԵՐԿՐԱԽՈՐ ԴՐԱՍՏԸ

(ՏԻՍ ՀԱՄԱՐ ԽԶ ԴԵՂ 441)

893-54

Ունի կարծեաց կը յաջորդէ երկրորդն՝ և է
Տէլիցի (Փրեդ.)։ Այս հմուտ աստղագետն՝ կը
համարի թէ Եդեմայ գաւառն, յորում Աստուած
դուռ գործախտն, Բարեկոնի շրջակայքն գտնուած
գաւառն ըլլայ, որ հին ատեն հռչակեալ էր իւր
արգասաւորութեամբն և զեղեցկութեամբ։ Նոյն
կողմն ուր Եփրատ և Տիգրիս մերձենալով մի-
մեանց առաւելապէս քան այլուր՝ և անթիւ ջրանցքներով հաղոր-
դուելով և արգաւանդ առատութեան ժամանակ բոլոր դաշտագետինն
կ'ողողեն, կրնանք ըսել որ մի գետ կը կազմեն։ Այս այն միակ գետն
էր որ կը մտնէր միանգամայն օռոգելու Եդեմայ այն առանձին մասն՝
զոր Աստուած սահմաններ էր իբր գրախտ վայելից։ Եւ անտի (այս-
ինքն Դրախտէն, ըստ Տէլիցի) միակ գետն դուրս ելլելով կը

Printed in Tiflis

բաժնուէր ի չորս գետս: Այս դիւրաւ կը մեկնուի եփրատ և Տիգրիս գետերուն համար, որ քիչ հեռու կը բաժնուին ի միմեանց և կը ստանան իրենց անկախութիւնը: Իսկ փխտնի և Գեհնի նկատմամբ, հեղինակն կը դնէ զանոնք ի կրկին լայնանիստ ջրանցս, որ մասամբ բնական և մասամբ արուեստական են, և պէտք էին նոյն տեղւոյն մէջ գտնուածներէն մեծագոյնքն լլլային: Մին էր Բիշանու, որ Բաբելոնի ամենամօտ կը բաժնուի եփրատայ ալակողմեան եզերքէն և ուղղակի կ'երթայ կը թափի Պարսից ծովուն մէջ: Միւսն էր Կուքանու — (այս անունս գեռ ստուգեալ չէ աուրական արձանագրութեանց մէջ), — որ նոյն եփրատ գետին ձախակողմեան եզերքէն կը բաժնուի, և յետ ոռոգելու Բաբելոնի բովանդակ միջավայրն՝ կը մըտնէ կրկին եփրատայ մէջ՝ ուստի ելաւ: Իսկ Եւրլաթ անուամբ պէտք է իմանալ ասորական անապատին ծայրը, որ Բաբելոնի սահմանին երկայնութեամբ կը տարածուի մինչև ի Պարսկային ծոցն: և Եթովպիոյ կամ Գուշաց անուամբ պէտք էր իմանալ զԲաբելոն իրապէս: Եւ յիւրաի Ներքովմ որդին Գուշայ, հիմնեց իւր հուշակաւոր Գուլիսուր քաղաքներն Բաբելոն և Երէք ուստի և մերձաւոր ճամարութեան կ'երևի որ նոյն կողմերն կանգնեալ ըլլան Ազգատ և Քալնէ: Թողունք արդ զայս կարծիս, զոր եթէ մէկն ուզէ ընդարձակօրէն բացատրեալ տեսնել ինչպէս նաև յարակից խնդրոց բացայայտութիւններն ալ, կարդայ Տէլիդի գրած Ո՛րք է Դրախտն անուամբ գիրքն՝ (տպագրեալ Լայպցիկ ի 1881)

Երրորդ կարծիքն կը փոխադրէ զԴրախտն աւելի ևս դէպ ի հաւաքակողմն մինչև Պարսից ծոցին եզերքներն, ուր եփրատ գետն կը հոսի: Բայց հմուտք որ այս կարծեացս հետևողք են՝ չեն համաձայնիր Ս. Գրոց չորս գետերն որոշելուն մէջ: Կալվին և իրմէ յետոյ այլք՝ կ'ուզեն գլխաւոր մեծ գետն համարել զՇադ-էլ-Արաբ: Այս անուամբ կը նշանակուին Տիգրիս և եփրատ, որ իրարու հետ խառնուելով կը միանան Խուռնա քաղաքն անցնելէ յետոյ: և այս ջրոյ ընթացքն՝ ի կրկին բաժնուելով՝ ծով հասնելէ առաջ, կը ցուցնէ այս մեկնըլաց երկու այլ գետեր՝ որոց կարելի է փխտն և Գեհն աւանդներն տալ: Թէպէտ միւս կողմանէ ալ չեն համապատասխաներ աւանդին Մովսէսի տուած այլ մանրամասնութեանց: Ուստի հմուտք, ինչպէս Բրէսսէլ և Բասք, համարելով իւր գլխաւոր գետ զՇադ-էլ-Արաբ, և թողլով ի բաց այն երկու ստորին թիւերն, կ'ուզեն գտնել զփխտն և զԳեհն՝ յայնմ թափուած երկու ուրիշ գետոց մէջ, որոնք Սուսիանայէ կու գան, և են Քարուն (փխտն) և Քերկա կամ Խաբատ (Գեհն): Այս է ահա ըստ էական մասանց հմուտ Տրասայի քահանային կարծիքն, յօգտաշահ Հանդիսի կարողիկէ աշխարհի, զոր փութալն ուսմամբ աշխատասիրած և պարզած է:

Հոս պէտք է նշանակենք որ մովսիսական բնագրին մէջ, ըստ որում

արդ ի ձեռս ունինք, երկդիմաբանութիւն մը կայ, թէ ինչպէս պէտք է իմանալ այն գետոց շատ անգամ յիշեալ բաժանումն: Մովսէս կ'ըսէ. « Եւ գետ ելանէր յեղեմայ ոռոգանել զգրախտն, և անտի բաժանի ի չորս առաջս »: Կարելի է իմաստն իմանալ նախ, թէ յեղեմայ առաջ եկած գետն, այսինքն այսպէս կոչուած գաւառէն, հազիւ թէ անտի ելած կը բաժնուէր ի չորս ճիւղ դրախտ մտնելէն առաջ. կամ այս բաժանումն նոյն իսկ գրախտին մէջ կը կատարուէր, կամ վերջապէս դրախտէն անցնելէն յետոյ:

Այս երեք իմաստներն ալ ընդունելի կրնան ըլլալ ըստ դատաստանի Ալաբիտէի և Բերեյրայ. բայց ով որ լաւ մտադիր ըլլայ՝ կը տեսնէ որ աւելի կ'ենթադրին իրենք գիտին բաժանումն իւր ընթացից ստորին մասին մէջ, ինչպէս ուրիշ գետոց ալ կը հանդիպի փոքր կերպով, որ մերձ ի բերան՝ հողոյն գրեթէ հաւասարելով այլ և այլ ճիւղեր կը բաժնուին, և այսպէս բաժանեալ կը հասնին ի ծովն: Արդ մեր ենթադրութեան մէջ, ինչդիրն այսպէս պէտք չէ իմանայ, այլ զհակառակն. վառն զի Եփրատ, Տիգրիս և միւս երկու գետերն չեն ձևանար Շադ—էլ—Արաբէ, համարելով զայն դրախտին գետն, մանաւանդ թէ, ընդհակառակն, այս գետն կը ձևանայ իրենց միաւորութեամբն ի մի անկողին: Ուստի Մովսէսի խօսքերն այս կարծեաց հետ համաձայնեցնելու համար, պէտք է ենթադրել որ Մովսէս չի խօսիր իրական բաժանման վրայ ջրոց ստորին ընթացից մէջ, այլ աշխարհագրական բաժանման վրայ, զոր կարելի է ըմբռնել, թէպէտ չէ այնչափ բնական՝ մօտ չհակառակ ընթացք բռնելով գետէն:

Այս մեկնութեան ալ նպաստէ առաջ քառը, որով ջրոյն չորս ճիւղերը կը ցուցնեն, և թէպէտ նոյն բառն կրնայ նշանակել չորս ստորին ճիւղերը. բայց գետոց վրայ խօսուելով՝ աւելի վերին ճիւղերու կը յարմարի, որք եւ մասն ազդեցաւ:

Իսկ Տըսսայի տուած մեկնութիւնն հետեւեալ բանից՝ նա է որ երբայ յանդիման Ասորեստանի, որովք Մովսէս Տիգրիս գետը կը նկարագրէ, գրեթէ ընդունելի չէ և բռնագրօս է. վասն զի ըստ այս գիտնականին կարծեաց՝ վերոյիշեալ խօսքերուն իմաստն է. նա է որ երբայ ընդ շեռքն Ասորեստանի, այսինքն, պարտ է ի վեր ելանել ընդ այն առ ի հասանել յԱսորեստան: Բայց հարկ է գիտնալ որ Տիգրիս՝ Ասորեստանի և ելամայ սահմանագլխոյն վրայ էր, ինչպէս Թիլինոյ գետ՝ ի մէջ Միլանու և Նովարայի, ուստի նոյն իսկ վեր լլլելով Տիգրիսի վրայէն ընդգէմ Ասորեստանի չի կրնար ոք երթալ այլ անոր քովէն կ'անցնի: Բայց Տէլից ըստ բաւականի ճարտարութեամբ գրութիւն մի հնարեց, որ և առանց բռնագրօսելու կրնայ Տըսսայի կարծեաց յարմար գալ:

Ընթերցողը կրնայ կարգաւ Տըսսայի գրածը եւելատայ և Գուշայ

վրայ, գործը մասնաւորապէս ուսումնասիրած է. մենք հոս յառաջ բերենք Տէլիցի ասկէ տասը տարի առաջ ըրած առարկութիւնը, որ եթէ լուծուի, երրորդ գրութիւնն ալ կը խախտի և կը կործանի, եւ այս է առարկութիւնն. Այս կողմերս (որոյ վրայ է խնդիրն), Մովսիսի ժամանակ 'ի ծովէ ծածկուած էր, և գետոց ընթացքն նոյն չէր հիմակուանին հետ Այսպէս օրինակ իմն՝ Տիգրիսի և Եփրատայ գետախառնուէքը 'ի Շաղ-էլ-Արաբ, նոր բան է. և Պլինիոս իսկ կը վկայէ՝ թէ այս երկու գետերը առաջ սւղգակի 'ի ծով կը թափէին, և երկուքին բերաններն հեռաւորութիւնը 25 մղոն, կամ ըստ ումանց 7 էր, և հաւանական է թէ Մեծ/ն Յղեքսանդրի տաճն գետ բաժնուած էին իրարմէ։ Արդ ասկէ յայտնի կ'երևի, որ նոյն իսկ նախկին Դրախտի տեղոյն մէջ կարգէ դուրս յեղափոխութիւնը ալ չենթադրելով. նոյն տեղւոյն այժմեան ջրոց զիջէն չենք կրնար որոշել Դրախտին վայրը, և Մովսիսի առեւն եղած անոր ջրոցքն թողքը. այլ պէտք է լաւ քննել անոնց կրած կերպարանափոխութիւնքը գրեթէ քառասուն դարուց մէջ, և յայտնէ թէ գետը երկար ժամանակ կի մէջ այս տեսակ կերպարանափոխութեանց ենթակայ են։

Գալով երրորդ գրութեան Դրախտավայրին որոշման, այս գրութիւնս՝ հին արձանագիրներէ և այժմեան յննութիւններէ կը հաստատի՝ թէ մեր երկիրը, որ օրըստօրէ կ'ընդարձակի և գէպ 'ի ծով կ'երկընայ գետոց բերած մրուրներովն, հին առեւն բոլորովին ջրով ծածկուած էր։ Եւ հարկ չկայ, կ'ըսեն այս կարծեաց պաշտպանքն, հին երկրաբանական դարերը քննել ասոր հաստատութեան համար, վասն զի նոյն տեղը տարին 22 մեզը կ'ընդարձակի, որ 4000 ամաց մէջ 88 հազարամեզը կ'ըլլայ, և որ հազիւ կը համապատասխանէ ասորական ցուցակաց տուած նկարագրութեանցը։

Ասոնք են պնասզան կարծիք սովորականը Դրախտավայրին վրայ, որը թէպէտ և խնդիրը բոլորովին չեն պարզեր, բայց շատ տարակոյսներ կը փարատեն, և կը հերքեն Հնդկաց, Ովկիանիոյ և Անդրովկիանիոյ գրութիւնքը և կարծիքը, և զմեկ գէպ 'ի այն կողմը կը ձգեն՝ որ գրեթէ միշտ մարդկային ազգի խանձարուքը համարուած է։